

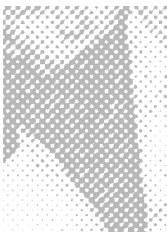

VSEBINA

7	Uvod
	I
	Značilnosti sodobnih življenjskih potekov in odraščanja
11	
12	Sprememba samoumevnosti in tradicij v življenjskih praksah mladih
17	Življenjski poteki in prehodi
18	Časovni konteksti življenjskega poteka
22	Življenjski potek kot zaporedje prehodov
24	Zaželeni in nezaželeni prehodi
28	Od standardiziranih k individualiziranim življenjskim potekom
28	Standardizacija življenjskih potekov v klasični moderni
33	Oblikovanje življenjske zgodbe v pozni moderni
41	Pluralizem karier v sodobnih življenjskih potekih
	II
47	Psihosocialni konteksti odraščanja
48	Oblikovanje mladosti v posebno življenjsko obdobje
53	Psihološka konstrukcija odraščanja
54	O adolescenci
57	Razvoj identitete v adolescenci
65	Pozna adolescenca kot novo formativno obdobje odraščanja
71	Negotovost ali identitetna zmeda v sodobni adolescenci

76	Vpliv družinskega in prijateljskega okolja na odraščanje
77	Odnosno delo v družini
81	Družinski življenjski svet
88	Medgeneracijska razmerja in stili starševanja
93	Prijateljstvo in partnerstvo v adolescenci
102	Upravljanje s psihosocialnimi problemi odraščanja
113	Predelava socialne realnosti v adolescenci
	III
119	Družbena konstrukcija mladosti in mladine
120	Družbeno oblikovanje mladosti
120	Družbeni kontekst mladosti
127	Mladost kot socialni moratorij
131	O zgodovinskem oblikovanju mladine in ideoloških projekcijah v mladino
136	Družbeni položaj mladih in vloga izobraževanja
142	Življenjski svetovi mladih in pojav uporniške mladine
144	Čas študentskih uporov in protestov
150	Bodimo realisti, zahtevajmo nemogoče
154	Študentsko gibanje in njegove posledice v Sloveniji
157	Od vrstniških skupnosti k mladinski kulturi
159	Vrstniška kultura mladih
163	Stilsko oblikovanje mladostniškega vsakdana
169	Od mladinskih kultur k mladinskim scenam
174	Vrednotne in življenjske usmeritve mladih
177	Spreminjanje vrednotnega prostora mladih
181	Kaj pa vrednote mladih v Sloveniji?
184	Individualizirana etika vsakdanjega življenja
	IV
189	Spremembe mladosti in prehodov v odraslost
190	Spremembe odraščanja v pozni moderni
191	Novo ravnotežje moči med generacijami
197	Vpliv sodobnih tehnologij in medijev na odraščanje
202	»Omrežena-generacija«
208	Naraščanje negotovosti v vodenju življenjskega poteka
208	Nove razsežnosti tveganj v prehodih v odraslost
211	Izkušnja marginalizacije in socialne prikrajšanosti mladih
216	Družbeno izključeni mladi kot podrazred?
220	Mladi na vzporedni poti; izključenost iz šolskega sistema
226	Položaj deklet in mladih žensk v odraščanju
236	Prehodi v odraslost
237	Odlaganje z vstopanjem v odraslost
239	Mladi odrasli
245	Vloga socialnih politik pri zagotavljanju varnih prehodov
249	Odraslost postaja novo krizno žarišče
254	Ali ima mladina prihodnost in ali ima prihodnost mladino?
262	Literatura
273	Stvarno in imensko kazalo

Raziskovanje odraščanja je interdisciplinarno področje med psihologijo, sociologijo, antropologijo, pedagogiko, socialno zgodovino, medicino. Meje med temi disciplinami so včasih smiselne, običajno pa so umetne. Če hočemo razumeti procese odraščanja, moramo povezati izkušnje vseh disciplin. In prav to poskušamo storiti v knjigi, ki je pred vami. Temeljno odprto vprašanje, ki ga razvijamo skozi vso knjigo, je, ali enaindvajseto stoletje pušča mladino »za seboj«, potem ko jo je dvajseto stoletje »promoviralo« v enega od motorjev modernizacije.

Interes za raziskovanje mladosti, prehodov v odraslost in sprememb v življenjskih potekih je v družbenih vedah narasel predvsem v osemdesetih letih dvajsetega stoletja. To lahko pripišemo velikim spremembam v biografskih izkušnjah in življenjskih načrtih v minulih desetletjih. Te spremembe so spet posledica sprememb v temeljnih institucijah življenjskega poteka; v izobraževalnih poteh, načinu dela in zaposlitvi, v spremenjenih vzorcih družinskega in partnerskega življenja, spremenjenih odnosih med spoloma, podaljševanju življenja. Razmerja med starostjo, socialnimi vlogami in udeležbo v institucijah se spreminjajo in so vse manj standardizirana. To se izraža tudi v novih načinih načrtovanja življenjskega poteka, v življenjskih ritmih in prehodih. Novi časovni proračuni nadomeščajo stare v mladosti in starosti, ne le v odraslosti.

Še pred nekaj desetletji je življenjski potek sledil napovedljivemu in splošno sprejetemu linearnemu vzorcu odraščanja: obdobje šolanja je ustrezalo mladosti, obdobje dela odraslosti, obdobje umika s trga dela pa je ustrezalo starosti in upokojitvi. Spremembe na trgu dela, grožnja potencialno izključenih mladih generacij so prisilile politiko, da z različno izobraževalno ponudbo in podaljševanjem šolanja zmanjša pritisk na trg dela. To pa je povzročilo zapoznele prehode iz mladosti v odraslost. Ti prehodi so tudi vse bolj nejasni, odmikajo se od tradicionalnih normativnih

pričakovanj, so vedno bolj pluralistični; zaradi problemov v temeljnih institucijah prehodov, na primer zaposlovanju, ekonomskem osamosvajanju, pa so tudi bolj tvegani in negotovi. Mladi ne identificirajo več odraslosti z objektivnimi kazalci, kot so dokončanje šolanja, stalna zaposlitev, vzpostavitev svoje družine, temveč z različnimi subjektivnimi pogoji, na primer da postanejo odrasli, ko se počutijo odrasli.

Zaradi vseh teh sprememb so prehodi v odraslost postali osrednji problem nove življenjske situacije mladih. Mladi odrasli pa so postali »strateška skupina«, ki odraža in razkriva osrednje družbene spremembe. Medsebojno ujemanje povečanih tveganj in negotovosti v prehodih mladih v odraslost povzroča, da to obdobje postaja ključno za politike, ki se ukvarjajo s socialno vključenostjo: izobraževalne politike, politike zaposlovanja, stanovanjske politike, družinske politike. Hkrati pa prav politike in institucije za mlade spregledujejo in zanemarjajo ključne spremembe v prehodih in se zato izpostavljajo tveganju, da zgrešijo potrebe in probleme mladih na prehodu v odraslost.

8

Osnovno vprašanje, ki si ga postavljamo v knjigi, je, kako naj sodobni mladi uspejo prikazati svojo družbeno pomenljivost, če pa so že populacijsko in generacijsko v precejšnji manjšini in vse težje najdejo stik s svetom dela. Še do devetdesetih let prejšnjega stoletja se je zdelo, da mladina evropskih držav premaguje družbene krize z njej lastno energijo, inovativnostjo in – če ne drugače – s svojevrstnim »ciničnim odmikom« od stvarnosti. Danes pa se zdi, da so se te energije mladih skoraj povsem utopile v poplavi tržno in medijsko usmerjene kulture in zabave.

Knjiga je razdeljena na tri glavne dele. V prvem delu se ukvarjamo s pojmom in fenomenom življenjskega poteka in s temeljnimi značilnostmi odraščanja v sodobnih družbah. V drugem delu knjige predstavimo obdobje mladosti in sveta mladih s psihološkega in družbenega vidika. V tretjem delu pa podrobneje predstavimo sam prehod od mladosti v odraslost in fenomen »mladih odraslih«, ki po mnenju nekaterih analitikov prenaša nekdanje družbene potenciale in krize mladosti v odraslost.

Področja, ki jih obravnavamo v monografiji, so dokaj nova v družbenih vedah. Konstituirajo se kot povsem nove discipline, ki pa so zelo aktualne, saj odgovarjajo na temeljne spremembe življenjskih svetov v pozni moderni. Vrsto let je bil pojem socializacije ključen za vse, ki so se znanstveno in strokovno ukvarjali s problematiko otroštva in mladosti. V knjigi ta pojem zamenjujemo z bolj dinamičnim konceptom odraščanja in s tem uvajamo tudi novo razumevanje življenjskega poteka. Tu nista več narava ali kultura tisti, ki oblikujeta posameznika ali posameznico po standardiziranih podobah in predstavah. Tu je vsak posameznik in posameznica tisti, ki aktivno sooblikuje svojo biografijo.

Področje socializacije je bilo doslej obravnavno ločeno v okviru dveh disciplin: psihologije in sociologije. Spremembe pa so privedle do tega, da se tudi znanstveni paradigmi bolj približujeta v interdisciplinarno področje odraščanja oziroma življenjskih potekov. Pomembno je, da se ta področja čim bolj sočasno prenesejo v slovenski prostor in se razvijajo z vsemi njegovimi posebnostmi. S tem gradimo tudi strokovni jezik in pojmovni aparat.

Knjigo so strokovno pregledale moje mlajše kolegice in sodelavke: dr. Renata Šribar, dr. Metka Kuhar in Andreja Živoder. Zahvaljujem se jim za koristne nasvete in pripombe.

December 2008

Mirjana Ule

**Značilnosti sodobnih
življenjskih potekov
in odraščanja**

Otroštvo, mladost in prehodi v odraslost so že nekaj desetletij teme, ki vznemirjajo javnost, družbene institucije, politiko in znanost v zahodnem svetu. V zadnjem desetletju ali dveh so spremembe odraščanja in življenjskih potekov spet v ospredju družbene pozornosti. Spet smo priče velikih sprememb: današnja generacija vstopa v odraslost drugače kot včerajšnja, podaljšujeta se izobraževanje in ekonomska odvisnost od staršev. Vstop v zaposlitveno obdobje in v obdobje starševstva se pomika v pozna dvajseta ali v trideseta leta življenja.

Velikih pretresov pa ne doživlja samo mladost, ampak tudi odraslost in njeni klasični instituciji, kot sta delo in družina. Klasična mladost dijakov in študentov postaja celo vedno bolj enotna in enovita. Pretresi se pomikajo v pozno mladost oziroma zgodnjo odraslost. Zdi se, da je danes v krizi standardni koncept odraslosti in ne več ali samo mladost (Côté, 2000). Posledica so globoke spremembe v individualnih biografijah, procesih, institucijah in v pričakovanju ljudi o njihovem življenju.

Opisane spremembe nedvomno sodijo v sklop obsežnejših družbenih in kulturnih sprememb v sodobnih evropskih družbah. Zato je nesmiselna analiza teh sprememb in odziv nanje ločeno od konteksta časa, na primer kot zgolj nekakšnega psihosocialnega ali celo kot moralnega fenomena. Izraba teh pojavov za dnevno-politično ali ideološko obračunavanje pa je povsem neustrezna in zgrešena. Naj si še tako zatiskamo oči pred spremembami v svetu in družbi, ne moremo spregledati dejstva, da so v minulih nekaj desetletjih praktično izgubile pomen in družbeni vpliv številne samoumevnosti človeškega življenja. Namesto samoumevnosti, ki so nam tradicionalno usmerjale življenjske poti, smo vsak dan postavljeni pred izbiro med različnimi možnostmi in priložnostmi, izzivi in zahtevami, različnimi načini življenja.

Temeljna sestavina sodobnega življenja je vse večja *izbirnost življenjskih poti*. Tradicionalne izbire so poznale ustaljeni red navad. Sodobna družba pa se spopada s kompleksno različnostjo izbir in obenem ponuja ljudem le malo pomoči pri izbira-nju. To je posledica globokih sprememb v življenjskem poteku posameznika, ki je v klasični moderni razdelil in jasno ločil posamezna življenjska obdobja: otroštvo, mladost, odraslost, starost. Za vsako od teh so bile določene najpomembnejše de-javnosti, okrog katerih so se zgoščala poglobljena življenjska pravila in norme. Dolo-čena so bila tudi pravila in norme prehodov iz enega obdobja v drugo.

V pozni moderni se srečamo s svojevrstno negacijo teh značilnosti oblikovanja ži-vljenjskih potekov in dejavnosti. Dejavnosti niso več strogo vezane na posamezna življenjska obdobja; na primer igra ni več značilna samo za otroštvo, učenje in iz-obraževanje nista več domena otrok in mladostnikov in delo ni več zagotovljeno odraslim. To je povzročilo nadaljnjo spremembo, da tudi prehodi iz posameznih obdobj v naslednja niso več družbeno določeni. Življenjski potek sam je postal stvar individualne izbire in kreacije. To je povzročilo silne spremembe v odrašča-nju, socializaciji in biografski kontinuiteti.

Delo ni več izključna domena odraslih. Drugače kot v zgodnji moderni vdirajo delovne zahteve v otroštvo in mladost, predvsem z možnostmi in obeti zgodnjih karier. Potem ko je moderna povsem oblikovala otroštvo in mladost kot posebni ži-vljenjski dobi, ločeni od odrasle družbe, se v pozni moderni ukinja ta družbena dru-gačnost in družba pred otroke in mladostnike postavlja podobne zahteve, pritiske in možnosti izbir kot pred odrasle. Preobrazbe v delovni sferi pa izjemno spreminjajo tudi status odraslosti.

Te spremembe so osvobajajoče in ogrožajoče obenem. Po eni strani nas veseli, da življenje ne teče več tako linearno in samoumevno kot nekdanj, temveč ga lahko aktivno oblikujemo ter pri tem sledimo svojim željam in skrbimo za svoj osebni razvoj. Po drugi strani pa trpimo zaradi povečane negotovosti in nestabilnosti prav na vitalnih področjih svojega življenja: poklicni sferi, odnosih, partnerstvu. Toda naj bodo neugodne posledice teh sprememb še tako velike, vrnitev ni mogoča in s tem moramo računati tako posamezniki kot družba v celoti.

Večja izbirnost življenja postavlja pod vprašaj tudi *izbiro življenjskih oblik*. Tako tudi zaposlitev, delovno mesto, partnerski odnos, starševstvo ali družina niso več življenjske samoumevnosti, ampak stvar presoje posameznika; kdaj, zakaj, ali sploh. Zaposlitev za nedoločen čas je bila v obdobju ekstenzivne industrializacije pravilo, zdaj je izjema. Zaposlitev je projektna, čas prezaposlitve se menja s ča-som podzaposlenosti ali celo nezaposlenosti. Potem ko je bila odločitev za družino,

otroke doslej "normalna", "pričakovana" ali nedoločno "zaukazana", jo izbirnost naredi manj normalno, manj pričakovano in predvsem manj samoumevno.

Teh procesov pa seveda ne moremo videti in zagovarjati samo kot znak družbenega razvoja ali pa napredka. V obliki, kot se dogajajo, je veliko implicitnih socialnih pritiskov in v izbirah veliko omejitev, življenjskih stisk in tesnobe. Ni vse, kar se kaže kot izbira drugačnosti, tudi dejanska odločitev zanjo in še manj zaželena izbira. Lahko je edina možna izbira ali nespremenljiva danost, dejstvo, okvir delovanja. Podaljševanje šolanja, življenja v izvorni družini, ekonomska odvisnost, odlaganje odločitev za starševstvo je pogosto lahko življenjska nuja, ne izbira.

Kako razložiti za številne presenetljive spremembe odraščanja, predvsem pojav odlaganja odraslosti pri vse večjem številu mladih v evropskih družbah? Po mnenju različnih družbenih analitikov naj bi ta pojav povzročale globalne družbenoekonomske spremembe, kjer mladi pridobijo status odraslosti šele na podlagi obsežnih pogajanj z institucijami odrasle družbe, ne pa na podlagi vnaprej danih norm in kazalcev odraslosti. Mladi odraslosti ne prepoznavajo več predvsem z objektivnimi kazalci, kot so dokončanje šolanja, stalna zaposlitev, ustvarjanje svoje družine, temveč predvsem z različnimi subjektivnimi pogoji. Kot kažejo raziskave, mladi vstopijo v odraslost, ko se subjektivno čutijo pripravljeni na to (Ule, Kuhar, 2003, Bendit idr., 2005). Seveda tudi objektivni znaki odraslosti niso nepomembni, predvsem ekonomska ali odvisnost od staršev ostajata pomembni oviri za vstop v odraslost.

Novejši evropski podatki kažejo, da je za mlade prav neodvisnost od doma ključna za njihovo občutenje odraslosti. Po statističnih podatkih iz številnih evropskih raziskav v letih 2003 in 2004 povprečno več kot čez 60 % evropskih mladih v starosti od 15 do 29 let še živi pri starših (Bendit idr., 2005: 2). Najmanj jih je v nordijskih državah, največ pa v južni Evropi, predvsem na Portugalskem in v Italiji (skoraj vsa generacija) in vzhodni Evropi. V mediteranskih državah se je podaljšano bivanje mladih doma prelevilo v nekakšno kulturno normo, v nekaj samoumevnega.

Ta dejstva kažejo, da podaljšano šolanje ni poglavitni razlog odlašanja mladih z osamosvojitvijo. Res pa je, da so materialni pogoji osamosvajanja med ključnimi za dejansko osamosvajanje mladih od izvorne družine in staršev. Neurejen in negotov trg dela zanesljivo pomembno ovira mlade pri osamosvajanju. A poleg tega so pomembni še subjektivni dejavniki, kot so želje, strahovi, prizadevanja in preference mladih po samostojnosti. Podaljšano bivanje v udobju doma ovira željo po osamosvajanju. Zanimivo pa je, da celo občasna krajša obdobja delne neodvisnosti takoj povečajo željo po neodvisnem življenju (Biggart idr., 2002).

Številni mladi si želijo najprej zagotoviti ustrezen življenjski standard in se šele potem osamosvojiti. Uravnovežiti morajo torej svoja in pričakovanja drugih ter gnotne možnosti za osamosvojitve, kar se zdi v novejšem času vse težje. Zato izbirajo oziroma privolijo v vmesne rešitve med odvisnostjo in neodvisnostjo (od staršev ali državnih ustanov), na primer: *začasno osamosvajanje* (bivanje v začasnih bivališčih, a ob podpori staršev) ali *negotovo osamosvajanje* (bivanje v negotovih razmerah, računajoč na možnost vrnitve domov), *zgolj ekonomsko osamosvajanje*, vendar bivanje pri starših.

Dejstvo, da veliko mladih podaljšuje bivanje s starši, pomeni, da vsaj dve generaciji odraslih živita skupaj v gospodinjstvu in tvorita skupinsko gnezdo. Ta nova oblika je spremenila *pravila družinskega življenja*, ki uravnavajo medgeneracijska razmerja. To niso več stroga pravila, ki jih postavljajo starši, otroci pa se jim morajo prilagajati, temveč so rezultat pogajanj dveh generacij odraslih. V teh medgeneracijskih pogodbah mladi želijo ohraniti čim več samostojnosti, starši pa vsaj delni nadzor nad njimi. Mladi dajejo na primer le toliko informacij o svojem ravnanju, kolikor se jim zdi nujno za skupno življenje (Bendit idr., 2005). Starši pogosto privolijo v to, ker tako vzdržujejo vsaj minimalen nadzor nad razmerami po eni strani in ohranjajo intimnost odnosa z otroki. Druga strategija mladih za doseganje avtonomije v družini je zoženje njihove vpletenosti v medosebne odnose v družini in prenos svojih pomembnih odnosov izven družine. Tako se mladi kvečjemu osamosvajajo v družini, ne pa osamosvajajo od starševske družine.

Ohranjanje samostojnosti v domu staršev je zato postalo osrednje vprašanje osamosvajanja mladih. Van der Velde (2000) meni, da moramo razlikovati med neodvisnostjo in samostojnostjo mladih. *Neodvisnost* pomeni materialno neodvisnost od staršev in institucij odraslih, *samostojnost* pa sposobnost za samostojno oblikovanje svojega življenja in identitete, brez vpletanja odraslih v načrtovanje življenja. Stopnja svobode in samostojnosti se spreminja, kot kažejo podatki, tudi glede na družbenoekonomske kontekste in pogoje, v katerih živi družina staršev (Biggart idr., 2002: 18). Če ima družina ekonomske probleme, potem je podaljšano bivanje mladega človeka v njej zanjo breme in družina ponuja le minimalno socialno varnost, ne pa okvirja za samostojno oblikovanje identitete odrasčajočih. Zato pojmovanje odraslosti kot subjektivne posledice osebnostnega razvoja prevladuje pri mladih iz srednjih in višjih slojev, pojmovanje odraslosti kot rezultat zaposlitve in ekonomske osamosvojitve pa pri mladih iz nižjih slojev.

Zanimivo je tudi spoznanje, kaj o odlašanju mladih z osamosvojitvijo menijo starši. Na podlagi podatkov iz Eurobarometra bi lahko sklepali, da starši tega po večini ne dojemajo kot problem. Posebej zanimive so razmere v Italiji, kjer izjemno veliko

mladih odlaša z odhodom od doma. Njihove matere sodijo v generacijo žensk, ki so se želele čim prej osamosvojiti. Zdoma so običajno odšle z jasnimi predstavami o tem, kaj želijo doseči v življenju. Danes pa čutijo, da so razmere za njihove otroke drugačne, da je odraščanje bolj tvegano. Menijo tudi, da so sodobni mladi psihološko šibkejši, kot so bile one, in imajo manj življenjskih izkušenj, kot so jih imeli mladi v njihovem času. Označujejo jih kot manj sposobne za reševanje njihovih finančnih in drugih težav, zato podpirajo otroke, če ti hočejo ostati doma. To njihovo željo razumejo kot strategijo za zmanjševanje zunanjih tveganj. Zato podpirajo tudi osamosvajanje mladih v družini (Leccardi, Ruspini, 2006). Podobne razlage najdemo drugod po Evropi.

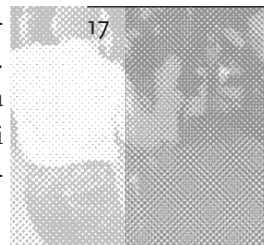
Vrnimo se k izhodišču in si najprej oglejmo osnovni konceptualni aparat za preučitev odraščanja, prehodov in oblikovanja življenjskih potekov.

Življenjski potek ne glede na družbenozgodovinske okoliščine pomeni nekakšno potovanje posameznice ali posameznika skozi življenjski cikel od rojstva do smrti. Pojem poti se tu nanaša na življenjsko linijo ali biografijo. *Življenjska pot* seveda lahko spreminja smer, stopnjo in hitrost spreminjanja. Ko raziskujemo življenjski potek, preučujemo družbene vzorce tega potovanja in posamična pričakovanja, odločitve, smeri gibanja.

17

Življenjski potek je glavna institucija socializacije, ker določa normativni okvir, ki daje smernice tako za posamični biografski potek kot za socialno uvrščanje posameznic in posameznikov. Pojem življenjskega poteka je tako hkrati *psihološki* – nanaša se na spremembe v posameznikovi biografski izkušnji in identiteti ter socialni vključenosti skozi življenje – in *sociološki* – nanaša se na družbene, institucionalne strukturne spremembe v socialnem in zgodovinskem času, ki vplivajo na življenjski potek. V raziskovanju življenjskega poteka imamo torej opraviti z dvema ločenima raziskovalnima področjema: raziskovanjem posamičnih življenjskih potekov in biografij (psihološki pristop) ter raziskovanjem družbenega konteksta in institucionalnega reda, ki vpliva na socialno vključenost ljudi (sociološki pristop).

Značilno za sodobne življenjske poteke je, da se ta dva raziskovalna pristopa vse bolj približujeta drug drugemu. *Posamični življenjski potek je namreč pot skozi socialne strukture, pri čemer se biografija posameznice ali posameznika obenem tipizira in diferencira*. Zato je treba spremljati, kako na življenjski potek posameznika ali posameznice delujejo kulturni modeli, družbeni red, institucije na eni strani ter osebna pričakovanja, načrti, značilnosti in načrtovanje biografij na drugi. Kot ugotavlja znani nemški raziskovalec življenjskega poteka, Walter Heinz, analiza življenjskih potekov ne more biti izključno individualna niti izključno družbena, ampak mora kot svoje hevristično načelo upoštevati vse ravni družbene

organiziranosti. Življenjski poteki so organiziranost celotnega prostora, v katerem poteka naše življenje (Heinz, 1997).

Kateri so najpomembnejši dejavniki, ki usmerjajo, urejajo življenjski potek posameznice ali posameznika skozi različne socialne prostore? Seznam dejavnikov in mehanizmov je dolg. Eden je prav gotovo družbena in normativna delitev vlog, položajev, resursov. *Življenjski potek namreč lahko razumemo kot premike posameznice ali posameznika glede na pomenljive in družbeno zaželeno položaje, odnose, pričakovanja, vrednote.* Pri teh premikih gre za gibanje, napredovanje, spreminjanje socialnega položaja, vključno z različnimi odmiki, spremembami, stranpotmi. Gre tudi za sledenje, odpor ali druge odzive posameznika na prehode, pred katerimi stoji, za razvoj socialnih omrežij s širjenjem, oženjem ali spreminjanjem interakcijskega polja, ki je posameznici ali posamezniku v danem življenjskem trenutku na voljo, za optimizacijo odnosa med individualizacijo in avtonomijo na eni strani ter socialno vključenostjo na drugi. In končno gre za občutljive in morda bolj subjektivne dejavnike, kot so čustvena ustalitev v procesih odraščanja, razvoj sebstev in uravnoteženje identitet, udejanjanje motivov, želja, hotenj.

18

Vzporedno z dejavniki, ki motivirajo posameznike k razvijanju in spreminjanju, deluje še več institucionalnih dejavnikov, kot so rituali in institucije prehodov, generacijski pritisk, medgeneracijska razmerja. Potem so tu še makro družbeni procesi, ki ohranjajo ali spreminjajo družbeno strukturne ali kulturne razmere za življenjske poteke.

In končno so tu še pomembni življenjski dogodki, biografske spremembe, ki posamično ali skupno, zaželeno ali nezaželeno vplivajo na življenjski potek. Glavna področja, zanimiva za raziskavo življenjskega poteka, so: izobraževanje, delovno okolje, družina in zasebnost, poraba in trg, sfera političnega. Seveda je seznam pomembnih institucij lahko še precej daljši, npr. cerkev, vojska, mediji, interesna združenja, neformalne osebne mreže itn. Jasno je, da so nekatera od teh področij bolj in druga manj pomembna v življenjskem poteku. Najpomembnejše pa se zdi polje interakcije, v kateri sodelujejo posamezniki.

ČASOVNI KONTEKSTI ŽIVLJENJSKEGA POTEKA

Razumevanje življenjskih potekov zahteva poznavanje njihovega časovnega konteksta. Življenjski potek deluje na presečišču treh časovnih dimenzij: *biografskega, socialnega in zgodovinskega časa.* Najpomembnejši raziskovalni problem je, kako biografski čas, posamični življenjski potek, postane družbeno ustvarjena pot z družbeno zaznamovanimi in pomenljivimi kažipotmi. Zato sta za raziskovanje

življenjske poti osrednja pojma prehod in potek. Čeprav potek sestavljajo prehodi, ki se vklapljuje vanj, sta to neodvisna pojma.

Sociologi so dimenzijo *zgodovinskega časa* največkrat raziskovali s primerjavo med različnimi starostnimi kohortami. To so bile tudi prve primerjalne študije življenjskega poteka, ko so raziskovali predvsem normativen življenjski potek starostne skupine. Te raziskave se ne nanašajo neposredno na biografski čas posameznika. Enota opazovanja je tu *starostna kohorta* ljudi, rojenih v istem zgodovinskem obdobju (Heinz, 1997; Elder, 1997). *Starostna kohorta torej pomeni ljudi, ki se rodijo v istem zgodovinskem obdobju, ki pripadajo isti starostni skupini, ki "potujejo" po istem socialnem času.*

Ljudje v isti časovni kohorti so edinstven zgodovinski prerez družbe. Doživljajo posebna zaporedja ekonomskih, političnih in kulturnih dogodkov ter obdobj v družbenem razvoju. To pomeni, da so podobno družbeno zaznamovani. Srečujejo se s podobnimi življenjskimi problemi in podobno osmišljajo svoje življenjske poti. Na posamični ravni sicer lahko razvijajo posebne biografske usmeritve in strategije, na agregatni ravni pa potrjujejo socialni in zgodovinski čas ter njegove zahteve ali pa so spodbuda za spremembe v njem.

Zato nas v preučevanju kohort zanima zveza med socialnim in zgodovinskim časom, značilne dejavnosti, skupne značilnosti članov iste starostne skupine. Zanimajo nas podobnosti in razlike med različnimi starostnimi skupinami, ki se kažejo v obliki *kontinuitete* (prenašanje znanja in izkušenj s starejših na mlajše) in *diskontinuitete* (spremembe, obrati, razlomi). Že spremembe številčnosti zaporednih kohort lahko privedejo do konfliktov med različnimi starostnimi skupinami v družbi. Rezultati teh konfliktov in spopadov lahko nepovratno spreminjajo kulturne reprezentacije življenjskih obdobj, lahko vodijo do spreminjanja norm, tradicij, položajev, dejavnosti. Te spremembe lahko vodijo v pojav novih institucionalno vzpostavljenih pravic in dolžnosti članov posameznih starostnih skupin.

Na odzivanje ljudi na potrebe in probleme določenih življenjskih potekov ne vplivajo le razlike med kohortami, temveč tudi posebne ureditve v posameznih starostnih kohortah, razmerje med številom moških in žensk, razmerja v stopnji izobrazbe, zaposlenosti, družinskem statusu. Ko posamezniki napredujejo v socialnem času in prostoru, stalno zbirajo svoje izkušnje. Če imajo te življenjske izkušnje skupne poteze, zlasti med člani zaporednih kohort, se izoblikujejo v socialne reprezentacije, podobe kolektivne zavesti, ki vodijo do novih institucionalnih ureditev v dejavnostih, reševanju življenjskih problemov, na primer do novih modelov ureditve socialne varnosti ali izobraževanja.